

ВНУТРІШНЯ ЕВОЛЮЦІЯ ДУХОВНОГО СВІТУ КОРНІЯ ЗА РОМАНОМ У. САМЧУКА “МАРІЯ”

“У час найбільших в історії катаклізмів і духовних стресів люди мистецтва схиляються до апокаліптичних візій і намагаються осмислити шлях суспільства, цивілізації, природу людини й пізнання. Їх цікавлять не лише тонкі порухи душі чи суспільний аналіз, але й перспектива людства в цілому. У цьому плані я б вважала інтелектуалізм домінантою художньої культури ХХ ст.”, – зазначає С. Павличко у дослідженні, присвяченому англійському інтелектуальному роману [Павличко 1985: 51]. Цей європейський інтелектуалізм, трансформований на основі національних традицій і тому – самобутній і специфічний, засвідчує й демонструє роман “Марія” У. Самчука, який побачив світ 1934 року у львівському видавництві І. Тиктора. Його інтелектуальність полягає в органічному синтезі толстовської епічності, повноти зображення духовних процесів і деталей історичного буття героїв у дусі В. Теккерея. У. Самчук досягає епічної широти історизмом осмислених подій глибиною художнього мислення.

З-під пера У. Самчука постав справжній епічний роман – масштабне полотно, яке відтворює страждання життя України у загальнонаціональних вимірах, фізичне й духовне нищення її народу на початку ХХ ст. “Марія” – етапний твір у творчості романіста, а й у розвитку українського роману завдяки складній морально-філософській проблематиці і, що важливо, завдяки своєрідному підходу у вирішенні та реалізації нових аспектів поетики й естетики романного жанру.

Романна форма У. Самчука розгортає індивідуальне буття людини у всіх його проявах, в суб’єктивному й об’єктивному планах.

Родинний світ – класична форма побудови епічного роману. Проте у творі У. Самчука сім'я є не тільки місцем дії, а трактується як спосіб зв'язку персонажів, дивовижних хитросплетінь доль і подій. Усе, що відбувається в романі, сконцентровано навколо сім'ї і пропущено через її буття. Тому зрушення й потрясіння у світі не могли не позначитися на родинних стосунках. Відбувається розкол. Розкол вимагає вираження, набуваючи в романі У. Самчука форм трагедійного перевороту, тобто переростає у синовбивство.

У. Самчук намагається відтворити складні відношення свідомого й підсвідомого в людській психіці. Свідоме перемагає підсвідоме у важкій внутрішній боротьбі. Але підсвідомість людини постійно активна, викликаючи реакцію страху, любові, ненависті. Саме така любов-ненависть штовхає батька на вбивство дитини. Морально звироднілий син-більшовик Максим називає свого батька Корнія: “Заволота! Кулачня! Гидра контрреволюції” [Самчук 2001: 103]. За радянських часів це був вирок, і людина з таким тавром автоматично позбавлялася права на життя. Не обов'язково це були люди з великими достатками, нерідко між ними траплялися й бідняки; для них теж було придумано клеймо – підкуркульник. Загалом – усе трудове селянство. Проти них було мобілізовано весь державний апарат: армію, міліцію, так званих місцевих активістів.

За таких умов образом Корнія Перепутька У. Самчук намагається художньо реабілітувати чесних українських хліборобів, господарів землі. Протягом усього твору автор мовби полемізує з більшовицькими ідеологами, для яких кожна заможна людина – неодмінно ворог народу.

За художніми якостями Корній – персонаж рухомий. Письменника в ньому цікавить передусім сам процес формування особистості: як із звичайного сільського хлопця, неодмінно наймита, виростає – в кращому розумінні цього слова – господар. Як визначає Ю. Мариненко, маємо перед собою одну з найчас-

тіше зображуваних у всій творчості У. Самчука колізій [Мариненко 2000: 3].

Відчувається, що прозаїкові по-особливому імпонує тип людей, які відмовляються бути злидарями і, завдяки своїй наполегливості, працелюбності, виборюють собі й своїй родині право на гідне життя. Це тип людей, які дійсно є представниками української нації.

Еволюція характеру Корнія відбувається надзвичайно динамічно. Вона досягається густою концентрацією психологічних деталей, які відображають зміни духовного стану персонажа. Виразно простежується зміщення авторської уваги саме до цього характеру. Корній, його внутрішній світ стають сюжетною колізією перших семи глав другої частини роману (“Книга днів Марії”).

Вперше зустрічаємо молодого, білявого стрункого хлопця серед наймитів Мартина Заруби – “... возив копи, по три копи копаком”, як сам хвалився Марії. Ось він їде згори “Біліють зуби на загорілому лиці, розвивається вітром кучер. Коні прудко розігналися, а він стоячи їде, кашкет набакир, у руках віжки” [Самчук 2001: 15]. Розмова його з Марією лилася річечкою. Вони розуміють одне одного, бо їх об’єднує не тільки кохання, а й сама мова. Це суттєво, бо коли повернувся Корній з флоту, відслуживши сім років, то приніс з собою не тільки нові пісні, нову мораль, але й скалічену мову. Вона віддзеркалювала його скалічену душу.

Чужина спотворила Корнієву мораль, тому й поводитьсь він брутально, розв’язно, розмовляє каліченою російською мовою, занедбав господарство.

Як колись Гнат навернув Марію в русло порядності, так і Марія терпляче боролася за Корнія. Праця, терпіння і любов до землі допомогли Марії, а головне – змінили Корнія: “... земля втягає в своє нутро і наповнює жили, розум і все єство твердими звичками. Корній відчуває все це. Матроство забувається, і він стає людиною” [Самчук 2001: 62]. Земля зробила чоловіка

іншим, допомогла повірити у власні сили, у шанс жити в достатку, навчила радіти народженню стебла і народженню власної дитини. У праці він знаходить радість, прагне довести, що не гірший від інших. Корній стає господарем, у нього нарешті, міцна велика родина, як у справжнього українця.

Поступово розв'язний, брутальний Корній перетворюється в доброго чоловіка, люблячого батька, і чудового хлібороба, який відчуватиме землю не гірше Гната. Метаморфози з Корнієм – не плід уяви та домислів автора. Про животворящу силу землі та її дивовижний вплив на людину йшлося в багатьох українських творах (Грицько і Чіпка з роману Панаса Мирного “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, Івоніка та Михайло Федорчуки з повісті О. Кобилянської “Земля”).

Корній перероджується, зникають з мови лайливі слова, а з душі – сміття, хвилинами ним оволодіває пророцтво, властиве лише високодуховним людям.

Це, так би мовити, соціологічні, зовнішні ознаки. Проте У. Самчук ними не обмежується, його як митця цікавлять насамперед внутрішня еволюція духовного світу персонажа, ті соціальні, моральні чинники, які зумовили зміни в характері персонажа. Прозаїк переконливо показує роль середовища у формуванні особистості. Так, сім років служби на царському флоті формують з нього такого собі пролетарія, люмпена. Гармонія, годинник, матроський кльош, кілька фраз на зразок “что да как”, вечорниці – ті художні деталі, які окреслюють внутрішній світ Корнія – демобілізованого матроса. Прозаїк не відступив би від істини, якби ці звички згодом переросли в характер персонажа. Історії української літератури подібні приклади відомі (для Романа Сиваша з диалогії Б. Грінченка солдатчина стала доміантною в становленні характеру персонажа). Цим шляхом міг піти і Корній. Але духовна атмосфера села, праця на землі, щирі покута й кохання Марії воскрешають у його душі ті здорові сили добра, які певний час в нього приглушеними.

Передаючи внутрішні зміни в характері персонажа, письменник послідовний у відтворенні психічного стану – художній деталі. Духовне відродження Корнія супроводжується відмовою від зовнішніх атрибутів пролетарства: кльошів, гармонії тощо. “З часом прийшлося відложити гармонію. Прийшлося відложити і кльош. З руки зняв годинник. Так само прийшлося розлучитися з московською мовою. Залишив собі “да, верно, например”. Решта по-людськи було. Так тепліше” [Самчук 2001: 59]. Натомність Корній “одягнувся в лахміття, озброївся ломом, молотом...”

Вибір людиною життєвої позиції значною мірою залежить від середовища, у якому вона знаходиться. Споконвіку в українському селі була в пошані чесна праця, а люди працьовиті, господарі користувалися повагою. У цьому руслі й відбувається еволюція Самчукового Корнія Перепутька. Він орієнтується на кращих людей села – заможних господарів – Мартина, Тихона, братів Кухарчуків. Тут простежується і сувора правда життя (“Куда не кинь – порожньо ... а їсти треба”), і етичні міркування (людина Корнієвого віку за усталеною традицією мусить “боротися за своє”, щоб не бути вічним наймитом), і нарешті, емоційна сторона, естетизація людської праці.

Незважаючи на всі перипетії, Корній залишається господарем свого життя, особистістю. Він залишається гордою, цілісною натурою типового українського селянина. Стає зрозумілим, яку велику і цільну душу бачила Марія в опущеному колись Корнієві, що так тягло її до Перепутьки: “Сам Бог з тобою нерозлучно тут на полях з вітром, з просторами неба, з сонцем! Сам Бог!.. І скільки разів буває, що Корній без ніякої причини стає, знімає новий недільний кашкет і хреститься. Чого Корній хреститься?.. Хочеться, і вже ... Чує радість, чує велич, чує присутність вищої, вічної сили” [Самчук 2001: 130].

Побожність Корнія стає звичним станом його ества. Проте національна свідомість у нього в зародковому стані, Україна як така для нього майже не існує, хоча, коли чує, як Лаврін читає

про козаків, не витримує, сперечається. Для Корнія головним центром існування є хліборобська праця на власній землі, родинне вогнище, впевненість у власних силах і здібностях, бажання зростати, бути не гіршим від інших поважних господарів.

Душа Корнія розм'якає, коли він оглядає своє поле. На чуже зазіхати гріх. Таку мораль він отримав від прадідів і її притримується. Але новітні колонізатори перевертають світ догори дном. Вони силою приникають в душу селянина, і він губить віру, втрачає віковічні орієнтири. А зневірена людина є безсилою. Хоча Корній не віддав землі колгоспу, залишився “індусом”, ясно, що влада його не помилує. Надто пізно він прозрів.

У цих трагічних умовах ще більше увиразнюється образ Корнія. Сила волі дана генетично і вихована щоденною боротьбою за хліб насущний, стає міцнішою за криницю. Він не йде в колгосп, не виконує безглузвих розпоряджень, живе самотньо, тяжко, але гордо.

В образі Корнія втілено типові риси селянина-трудівника, що все життя знав твердо: сенс життя у праці, у родині, у дітях. Пройшовши через легковажність молодості і зневіру, він поступово відновив у собі вікову мораль своїх предків, що так само росли хліб, народжували дітей, щоб увіковічити життя цілого народу на своїй землі. Без пишномовних слів про Україну він любив її і працював для себе, для своєї сім'ї, для людей.

Отже, ми прийшли до висновку, що Улас Самчук володіє незрівнянною майстерністю у творенні монументальних образів. Часто це досягається умілим відтворенням їх зовнішнього вигляду, особливостей мовлення і мислення. Він осмислює життя людини у світлі філософії екзистенціалізму, зосереджуючись на проблемах духовної витримки і моральної стійкості особистості, які стануть важливим підґрунтям для виховання високоморальної особистості через працю, прагнення до незалежності – цих відмінних рис української нації від інших народів. Бо, як зазначає С. Карпенчук, в основі понять “народ”, “нація” лежать стійкі віковічні традиції, звичаї, які об'єднують минуле і майбутнє на-

роду, старші і молодші покоління, інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю [Карпенчук 1997: 20].

БІБЛІОГРАФІЯ

- Карпенчук 1997 – Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. – К.: Вища школа, 1997. – С. 20.
- Мариненко 2000 – Мариненко Ю. Про автора романів “Марія”, “Волинь” // Українська мова та література. – 2000. – № 4. – С. 1-2.
- Павличко 1985 – Павличко С. Д. Лабіринти мислення: інтелектуальний роман сучасної Великобританії. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 51.
- Самчук 2001 – Самчук У. Марія. Куди тече та річка. – К.: Наук. думка, 2001. – 416 с.

Валерія Пустовіт

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР В СИСТЕМІ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (ЗА РОМАНОМ Д. МОРДОВЦЯ "САГАЙДАЧНИЙ")

Літературний процес неможливо уявити відірваним від історичного, національно-культурного, суспільно-політичного життя народу, а отже, неможливо ігнорувати явища чи персоналії митців, які зробили певний внесок у духовне відродження країни й розвиток самосвідомості українського народу. Такий вакуум наявний у висвітленні творчої спадщини письменника другої половини ХІХ століття Данила Мордовця.

У романі Сагайдачний є носієм національного духу українства, який надзвичайно стійкий і необмежений географічно, а генетично пов'язаний з ореолом представників однієї нації, яка живе єдиним творчим життям. На думку О. Зінченко, "національний дух містить у собі домінанту духовного світу нації, головною якістю динамічної екзистенції світоглядних, інтелектуаль-